

значаючи останню як «бездоганну та ідеальну форму драми»: «Драма починається у релігійній літургії... Месса – це невелика драма, яка має усі драматичні єдності, а у церковному році повністю відтворена уся драма створення світу» [Eliot 1960: 35].

Таким чином, звернення Еліота до міфу пов'язане із його поглядами на організуючу силу міфології та ролі драми як особливого виду мистецтва, яка найбільш повно реалізує міф. Погляди на античність та християнство як дві основи збереження єдності європейської культури у сучасному світі, занепокоєність секуляризацією суспільства у 30-і роки, загроза комунізму та несприйняття матеріалізму, обумовили вибір тем для п'єс, пов'язаних із духовним досвідом людини та християнською концепцією мучеництва та спокути.

БІБЛІОГРАФІЯ

- Eliot 1936 – Eliot T. S. *Essays Ancient and Modern*. – L.: Faber and Faber, 1936. – 190 p.
- Eliot 1949 – Eliot T. S. *Notes Towards the Definition of Culture*. – N. Y.: Harcourt, Brace and Co., 1949. – 128 p.
- Eliot 1960 – Eliot T. S. *Selected Essays*. New edition. – N. Y.: Harcourt, Brace and World, 1960. – 460 p.
- Jones 1965 – Jones D. E. *The Plays of T. S. Eliot*. – Toronto: Univ. of Toronto press, 1965. – 242 p.
- Smith 1963 – Smith C. H. T. *S. Eliot's Dramatic Theory and Practice: from «Sweeney Agonistes» to «The Elder Statesman»*. – Princeton (N. Y.): Princeton UP, 1963. – 251 p.
- Денисова 1980 – Денисова Т. Н. Т. С. Элиот и его элитарная культурология // *Элитарные представления об искусстве и современный мир*. – К.: Наукова думка, 1980. – С. 55-99.

Роман Козлов

СИСТЕМНІСТЬ ТЕОРІЇ ЛІТЕРАТУРИ: НАУКОВИЙ І НАВЧАЛЬНИЙ ДИСКУРСИ

«Теоретичні проблеми художньої літератури, її історії та функцій» – так сформульовано задачі монографії Г. Сивоконя «У вимірах сприймання», актуальність якої засвідчена рядом серйозних рецензій. Зміст книги склали статті автора, написані

за різних часів, однак крізь усі складові виразно звучить: теоретико-літературне знання переживає системну кризу.

Кризу засвідчують різнопланові явища сучасного літературознавства: необхідність розробки теоретичних засад нової «Історії української літератури», робота координаційної ради, збільшення кількості нескоординованих досліджень, суперечливість наукової лексикографії, неможливість або складність включення авангардних «-ізмів» в існуючий теоретичний дискурс. Особливо помітно криза виявляється в класичних навчальних курсах «Вступ до літературознавства» й «Теорія літератури», коли викладачеві й студентові доводиться, узагальнюючи й систематизуючи існуюче розмаїття підходів, виробляти власний комплекс оперативних категорій та понять. У межах окремих («авторських») курсів-підручників або посібників-довідників із ситуацією ще можна миритися, хоча розширення наукового світогляду неодмінно веде до суперечливості здавалося б однозначних тлумачень.

Набагато гірше виглядають своєрідні спроби наукових синхронних зрізів (як от «Українська літературна енциклопедія», «Літературознавчий словник-довідник», «Літературознавча енциклопедія»), де необхідність відображення широкої палітри тлумачень веде або до внутрішніх суперечностей видання, або до диспропорційного відтворення й навіть випущення важливих термінів.

У руслі сказаного варто окреслити «проблемні місця» теорії літератури в її науковому та навчальному сенсі.

Поетика. Устабілена система шкільної поетики все більше витісняється новими способами вивчення тексту (як от поетика рецептивна), а отже, повертається до первісної «шкільної» рекомендаційної служби. Разом з тим класична поетика, межова з лінгвістикою, – важливий інструментарій розуміння тексту, так би мовити, початковий рівень філології.

З античних риторик, на вітчизняному ґрунті – зі Святославового Ізборника, прийшла традиція «обоймного» подання тропів, фігур, нормативно-стилістичних засобів й подібного

майже без визначення відношень між цими елементами поетики, з уривчастим або диспропорційним окресленням функціональних можливостей кожного з них. Натомість лінгвістика, розглядаючи структурний бік поетикального складу літературного твору, розглядає елементи по поличкам мовної системи. Урешті свідомість початківця, студента молодших курсів, не здатна створити цілісне уявлення про лінгво-літературну специфіку того чи того поетичного засобу.

Генологія. Нічний жах викладача й студента: як бо пояснити випускнику загальноосвітньої школи, що лірика й поезія – не одне й те саме, а термін драма має щонайменше три принципово відмінні значення. Інша ситуація: захищаючи дисертацію, автор цієї розвідки був змушений тривалий час доводити – самому собі, членам ради, опонентам, – що хронотоп, будучи явищем передусім змістовим, традиційно має відмінні способи вивчення у творах різних видів, а «традиційність» цієї плутанини неодмінно позначилася на побудові теоретичного апарату дослідження.

Природа проблеми – у банальній синонімії слів слов'янських, романських, германських мов, використовуваних як основні генологічні терміни; однак входячи до системи конкретної наукової школи, банальність ця змінюється гострою принциповістю.

Інший аспект проблеми – викінчена неможливість, незважаючи на численні спроби, побудови єдиної всеосяжної жанрової системи. Певні зрушення, звичайно, існують – так, на зміну формулятивній монографії Л. Чернець («Літературні жанри», 1982) праця Н. Копистянської («Жанр, жанрова система в просторі літературознавства», 2005) пропонує шлях структурування категорії жанр, у результаті чого бажана жанрова система отримує світовий, національний, епохальний, індивідуальний рівні, що робить її доволі універсальною, та все ж не вирішує проблеми – з появою нових творів (а отже, нових жанрів) така система обов'язково му- сить трансформуватися.

Разом, з тим більшість пропонованих (окрім хіба що первинних класицистичних) жанрових систем у жорсткому обумовленні не є системами, оскільки включають «помежові» або й «острівні» елементи без зазначення їхніх відношень з іншими, хибуючи також на диспропорційність глибини опису окремих жанрів.

Як наслідок – студент привчається «бачити» у творі ознаки окремого жанру/жанрів, знає історію деяких з них, але має слабе уявлення про співвідношення жанрів у межах цілісної системи.

Складові літературного процесу. Проблема упорядкування «-ізмів», особливо модерних, визначення їхньої сутності постає чи не в кожній праці оглядового, а то й конкретно прикладного змісту і, на жаль, не вирішується. Причини – подібні до питання жанрової генології – впливають із мінливості (еволюційності) об'єкта, переважно описового характеру й розпливчастості завдань дослідження. Разом з тим, маємо й певну синонімічну плутанину найважливіших категорій – метод, напрям, течія, стиль, – що аж ніяк не сприяє науковому поступу.

Без огляду на специфіку об'єкту, проблему все ж треба вирішувати: навчальний досвід засвідчує неготовність студента зіставляти твори різних епох, напрямів, стилів – не через низький рівень фактичних знань, і через відсутність відповідного інструментарію.

Подібне можна сказати й про *систему наукових літературознавчих шкіл й підходів* – ті ж самі еволюційність й описовість, а на додачу необхідність усвідомлення методолого-теоретичного апарату створюють складні умови адекватного зіставлення елементів цієї системи, без якого, звісно, неможливе її досконале вивчення. Результат виявляється пізніше, у процесі наукового становлення філолога, якому важко ідентифікувати свої дослідження в рамках певної наукової школи, а головне – передбачити інші підходи, шляхи вивчення, простежити їхні відмінності, що безумовно знижує вірогідність й

об'єктивність отриманих у ході розвідок теоретичних і практичних результатів.

Термінологічно-поняттєва плутанина: хронотоп vs мотив, композиція vs сюжет, персонаж vs образ vs герой vs дійова особа й подібне. Ця проблема виникає при застосуванні понять як новаторських, чиї змістові межі ще не достатньо визначені, так і традиційних, зміст яких розмито внаслідок тривалого існування в межах різних теоретичних шкіл та систем. Досить переглянути провідні сучасні довідники, щоб оцінити невідповідність прагнень розмежувати відомі всім поняття «образ людини», «персонаж», «герой», «дійова особа» їх же паралельному синонімічному використанню.

Аналіз, скажімо, співвідношення хронотопу й мотиву, зокрема й у працях засновника часо-просторового вектору досліджень М. Бахтіна, наводить А. Ткаченко («Мистецтво слова», 1997, с. 49-51). Змішування цих понять на фоні хаотичного, непорядкованого застосування різноджерельних термінів з часом привело до втрати первинної сутності хронотопу: замість цілісно усвідомлюваного поєднання часових і просторових відношень між явищами часто фігурує розуміння його як комплексу «карнавальних», «міфологічних», «казкових», «міських», «пасторальних» і подібних обставин існування персонажа, що виводить дослідника за межі суто часо-просторової проблематики.

Основна причина цього кола проблем, видається, криється в не досить чіткому формулюванні завдань поняття, його призначення, мети введення й використання, що своєю чергою витікає із нечіткості розмежування об'єктивних явищ, позначенню яких служить сам термін та його найближчі відповідники й синоніми.

Шляхи виходу з кризи, способи вирішення окреслених і неназваних проблемних питань існують, і видається очевидним, що вибір їх повинен обґрунтовуватись особливостями самої проблеми:

– наявність кризи не злежить суттєво від методологічного підходу й апарату, вона детермінується самим способом усвідомлення досліджуваних явищ;

– криза не зумовлюється специфікою філологічної науки, тобто сучасний стан не є максимумом розвитку останньої;

– подібні кризи супроводжують еволюцію кожної наукової галузі, приводячи свого часу до революційних наукових зрушень і розв'язуючись ними.

Виходячи з останнього, доречно припустити, що вирішення теоретико-літературної кризи лежить в площині тих же шляхів, що їх вже проходили фізика, математика, біологія, психологія... Приклад біології показовий – уведений К. Ліннеєм принцип «Системи природи», попри недосконалість його первісного втілення, дав можливість перетворити розрізнені біологічні описи в єдину систему, більше того – додавати, хоча, звісно, не безболісно, з обов'язковим обґрунтуванням (у цьому й полягає сутність системності), до системи нововідкриті види, чого так не вистачає літературознавству...

Та все ж, додавання теоретиколітературному мисленню тільки системності, як це робиться в межах кожної «авторської» теорії літератури, проблему не вирішить – потрібне спрямування на науковість, під яким розуміємо передусім дотримання правил елементарних логічних операцій, застосування філософських, діалектичних (якщо не подобається марксистсько-ленінських, то їх основи – гегелівських) законів для пояснення еволюційних явищ, установлення вираженої критеріальної системи й далі. На жаль, сучасне розуміння науковості, особливо в мистецтвознавчій галузі, трактується занадто розпливчасто: від уміння оперувати термінами до суворого академізму. Очевидно, метафоричність наукового предмету погано жартує з науковцями, змушуючи метафоризувати подачу наукового матеріалу, наближаючи тим самим дослідження до інтерпретації, роблячи сухий чітко логічний виклад «неприйнятним», «нефілологічним», причому без виважених на те підстав.

Та все ж суто науковий дискурс проблеми потребує вирішення в межах, відмінних від цієї розвідки, натомість пов'язаний з ним навчальний дозволяє визначити «педагогічні умови» й «технології» формування системних і головне наукових теоретиколітературних уявлень студентів. Йдеться щонайменше про вимогу суворого дотримання логіки, супроводжуваного, зрозуміло, відповідними психолого-педагогічними проблемами, але відсутність якого перетворює викладання цих дисциплін на формально-описове.

Завдання цієї статті – окреслити проблему; її ж вирішення міститиметься в інших спеціальних дослідженнях: з питань застосування окремих розумових операцій у процесі вищої філологічної освіти, з проблем обґрунтування положень системної теорії літератури тощо, – які, віримо, еволюційно змінять літературознавство.

Роман Кузьменко

ВІДОБРАЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНОЇ КОНОТАЦІЇ У ЗООФРАЗЕОЛОГІЇ У ТВОРАХ УКРАЇНСЬКИХ ТА НІМЕЦЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ

При дослідженні проблеми національно-культурної своєрідності фразеології набувають особливої ваги чинники етнокультурного та етномовного характеру, які асоціюються у свідомості людини з певним фразеологізмом та отримують певний системно-мовний статус.

Метою нашого дослідження є інтерпретація матеріалу українсько-німецької зоофразеології передовсім з погляду літератури, культури та мови. Це стосується фігуральних значень, що супроводжуються емоційно-оцінними (конотативними) смисловими відтінками. Щоб досягти поставленої мети треба дати визначення поняття «культурно-національна конотація», визначити маркери культурно-національної семантики зоофразеологізмів, форми їх виявлення та чинники, що впливають на неї.